

šej nervovej činnosti. Pri psychologickom výskume východiskovým stanoviskom je dialektickomaterialistické chápanie determinizmu. Priamym výrazom tohoto chápania je téza, že vonkajšie príčiny pôsobia cez vnútorné podmienky. Pavlov mohol odhaliť zákonitosť vonkajších vzájomných vzťahov iba preto, že odhalil vnútorné zákonitosti neurodynamiky kôrových procesov. Operacionalizmus spôsobuje ťažkosti vo výskumnej práci, pretože ohraničuje skúmanie predmetu len na určitý vzťah, zatiaľ čo každý predmet vyjadrený pojmom, nachádza sa v nespočetných vzájomných spojeniach a vzťahoch s inými predmetmi.

Po referáte nasledovala bohatá diskusia, v ktorej sa pracovníci laboratória zamerali okrem iného i na metodologické otázky vlastnej výskumnej práce. V tejto súvislosti M. Soudková hovorila o otázke stavby experimentu a spôsobe vysvetľovania získaných výsledkov. Viacerí pracovníci poukázali na to, že operacionálne popisy sú vlastne pracovnou hypotézou a konečným cieľom je vysvetlenie javov. D. Kováč nadväzujúc na otázky kauzálnej interpretácie výsledkov zdôraznil, že sa

musíme opierať o poznatky neurofyziológie, i keď táto dosiaľ vlastná iba poznatky, ktoré adekvátne vysvetľujú len základné psychologické otázky. S. Dornič uviedol, že v operacionalizme jestvuje viacero škôl a treba si všimnúť prejavy tohto hnutia i v európskej psychológii. Konkrétne príklady o úlohe „nastavenia“ z vlastného výskumu uviedol J. Daniel, čo dalo podnet k diskusii o nastavení v zmysle operacionalistickom a v chápaní Uznadzeho. Nastavenie môže ovplyvniť výpočet subjektu, vyvolanú zložitým podnetom sociálneho charakteru, avšak pri fyzikálnych podnetoch nastavenie hrá zanedbateľnú úlohu.

Záverom D. Kováč zdôraznil, že o operacionalizme v psychológii bolo nutné hovoriť preto, lebo zdanlivá exaktnosť môže pomýliť ideologicky málo erudovaných pracovníkov.

M. Katriak z Filozofického ústavu SAV kladne zhodnotil referát i bohatú diskusiu a vyzdvihol význam seminára pre marxistickú orientáciu samotnej vedeckej práce. (ms)

PROTI POZITIVIZMU V LITERÁRNEJ VEDE

Naše spoločenské disciplíny — ako je známe — v porovnaní s českou vedou a vedou iných vyspelejších národov, nemajú také dlhoročné tradície a skúsenosti, metodologicky vyšliapané cesty, po ktorých by sa v minulosti bol rýchlejšie uberal ich vývoj. K systematickej heuristickej práci v spoločenských vedách dochádza až v podmienkach výstavby socializmu. Predtým pozoruhodnejšie výsledky sa dosiahli len v niektorých odvetviach, a to viac v jednotlivostiach ako vcelku. Pred r. 1918 a po ňom pri nerozvitosti spoločenských pomerov aj vedecký výskum zaostával, ba čo viac, už pri prvých detských rozbehoch vplývali naň rôzne smery buržoáznej filozofie a metodológie. V boji proti týmto

smerom postupne sa kryštalizovalo marxistické filozofické myslenie, ktoré sa ďalej progresívne vyvíja.

Od polemiky s buržoáznou filozofiou a vedou, ako i sústavnej kritiky vlastných prác, nemôžeme upustiť, ak máme na pamäti ďalší úspešný postup a vzostup našej vedy. Doteraz sa na pôde Akadémie v jednotlivých disciplínach spoločenských vied sústreďovalo úsilie prevažne na marxistické spracovanie dejín daného predmetu. Pritom hneď spočiatku objavil sa celý rad problémov: preorientovanie starších pracovníkov vyšších z iných škôl a smerov, neskúsenosť mladších pracovníkov, seriózne začať základný výskum a vyplňať medzery zanechané minulosťou. Dnes, keď

možno už hodnotiť určité výsledky základného významu, ukazuje sa naliehavá potreba ísť ďalej: riešiť problémy nielen historického, ale aj teoretického charakteru s oveľa širším spoločenským dosahom, ako to bolo doteraz. Pokročiť ďalej, znamená neustále preverovať a porovnávať svoju prácu, konfrontovať ju s potrebami spoločnosti, zdokonaľovať svoju teoretickú a metodologickú pripravenosť. Toto nemožno dosiahnuť bez otvorenej, úprimnej diskusie a polemiky, vedenej snahou o hlbšie objasňovanie závažných teoretických otázok na platforme tvorivého marxizmu.

A tieto aspekty sa v plnom rozsahu vzťahujú i na literárnu vedu. Ba predne na ňu. Aplikácia marxizmu v umenovednej oblasti je vždy oveľa zložitejšia ako v ktorejkoľvek inej oblasti. Nielen tým, že predmetom bádania je umelecké dielo, jeho estetické a ideologické pôsobenie, ale aj tým, že tu dochádza k spojeniu viacerých vedných odborov, výsledkami práce sa teoreticky ovplyvňuje umelecká kritika a cez ňu súčasné umenie, tvorivá prax umelcov i výchova ľudí. Je tu i viac recidív z rôznych nemarxistických smerov a metodologické otázky sú problémom takmer každodenným. Ukázal to aj nedávny filozoficko-metodologický seminár v Ústave slovenskej literatúry o pozitívizme.

K pozitívizmu, podobne ako k štrukturalizmu — týmto dvom smerom buržoáznej filozofie, ktoré sa najúčinnejšie uplatnili v predmarxistickej literárnej vede — možno pristupovať z dvoch hľadísk: historického a teoretického. Historické hľadisko je správne len vtedy, ak sa spája s hľadiskom teoretickým. Tému *Protivizmu v literárnej vede* oveľa zrejmejšie vystihovala svojou polemičnosťou diskusia ako referát (J. Noge), ktorý mal informatívny a prevažne historický charakter. Bol však i tak podnetným na prediskutovanie niektorých teoretických otázok. Pozitívizmus svojím dôrazom na presnosť formulácií, prísnu vedeckosť, ale iba pokiaľ ide o zbieranie faktov a popis materiálu — zaviedol do bádateľskej práce určitý sys-

tém a koncom 19. storočia stal sa vedúcim smerom v buržoáznej filozofii. Jeho triedny charakter bol jasný: pri relatívnej konsolidovanosti kapitalizmu tento smer vyhovoval ideológii buržoáznej spoločnosti. Tým, že sa vzdával prenikania k podstate javov, mohol si uchovávať „slepý“ optimizmus, na ktorý táto spoločnosť bola odkázaná. Axiómy tejto filozofie ovplyvňovali estetiku (Taine) i kritických realistov na Západe i u nás. Prejavovalo sa to v prevahe pozorovania nad obraznosťou, čo značí, že pozitívizmus v estetike úzko súvisel s naturalizmom.

Pozitivistické tendencie u nás ujali sa v diele Hostinského, Arne Nováka, Pražáka, Vlčka, Bujnáka a i. a cez ich dielo prenikajú až do súčasnosti. Pozitivistom chýbal zmysel pre chápanie špecifičnosti literatúry, kládli dôraz na fakty, nie na zákony a zákonitosti (hlasizmus). Aj u nás ako inde sa touto metódou zašlo vo výskume do krajnosti: do drobnostkárstva a faktografie (názorným príkladom môže byť Brtáňov Janko Král). Je prirodzené, že oproti takémuto zúženému faktografickému chápaniu literárneho procesu vznikla tendencia inej krajnosti: príliš jednostranný sociologický výklad literatúry. I keď tento výklad je už bližší marxistickému interpretovaniu slovesnej kultúry, neubránil sa — pretože to ešte nebol vyhranene marxistický prístup k literatúre — subjektívnym hľadiskám. Došlo k nim najmä pri prehodnocovaní klasiky. To viedlo k tomu, že sa začali hľadať objektívnejšie kritériá pre hodnotenie všetkých atribútov slovesného umenia a logicky dochádza k návratu štrukturalizmu a pozitívizmu, ale už s marxistickou výzbrojou a snahou využiť kladné výsledky a záporné stránky kriticky odmienuť.

K správnej kritike pozitívizmu — ako sa upozornilo v diskusii — možno pristupovať jedine z pozície marxizmu. Len vtedy sa nám jasnejšie ukáže, že jeho slabým miestom nie je výlučne drobnostkárstvo, faktografia, ale metafyzika, nedialektičnosť v metóde skúmania, apolitičnosť a napo-

kon teda idealizmus v prístupe k vysvetlovaníu a hodnoteníu literárnych faktov. Týka sa to napr. stotožňovania filozofie s logickou analýzou jazyka (Carnap), alebo princípu, že vety sa majú spájať výlučne s vetami a nie s inými súvislosťami (Neurath). V súčasnosti na Západe je v kurze novopozitivismus a v súvislosti s týmto možno tu sledovať určité obrátenie vzťahov. Kým na konci 19. stor. pozitivismus súvisel s naturalizmom, ktorý bol reakciou na romantizmus, teraz novopozitivismus vyzdvihuje umenie protirealistické, akýsi nový druh romantizmu (Rozner). Oproti tomuto tvrdeníu stojí fakt, že vývin filozofických systémov a literárnych smerov nie je vždy paralelný (Bakoš). Pozitivismus má však mnoho stránok, na ktoré sa dá nadväzovať, a to jednak negatívne a jednak pozitívne. Problematika v súvislosti s pozitivismom zaberá široký okruh otázok počnúc realizmom až po najnovšie umelecké smery. Pre nás sú dôležité otázky týkajúce sa nášho literárneho vývinu. A tu sa naskytujú možnosti porovnávania. Vývin literatúry po roku 1948 vysvetľoval sa z hľadiska dvoch prúdov: ako cesta Hečku a Zgurišky a cesta Jilemnického a Fraňa Kráľa. Prvá cesta to bol realizmus plus ideológia, druhá cesta — to bol socialistický realizmus. To isté platí i pre marxistickú literárnu vedu, ktorú, ako sa dlho myslelo, vytvára faktografia plus ideológia.

Boj proti buržoáznej literárnej vede je často bojom proti veterným mlynom, ak chýba konkrétna znalosť literárnovedných prác zo Západu. Napr. existencializmus sa vysvetľuje stále jednako bez toho, aby sme videli jeho zmenené formy a podoby a aby sme vedeli proti nemu bojovať účinnými prostriedkami. Napokon nemáme ani dosť potrebných prameňov z tejto oblasti zo socialistických krajín, ktoré by prehľbovali naše znalosti a ideologickú výzbroj (Gašparík). Spoločný filozofický základ poziti-

tivismu a novopozitivismu tvorí agnosticismus. Pretože sme nevedeli vždy jasne rozlíšiť podstatu a jav, dopúšťali sme sa chýb v interpretácii literatúry po roku 1948. V literatúre je ťažšie pochopiť tieto kategórie, pretože nám v tom bráni zložitost' zobrazovacích možností (Kochol). V súvislosti s tým podľa sovietskej diskusie o estetike mali by sme pri výskume literatúry využívať ostatné pomocné vedy, a to najmä psychológiu. Je to nutné preto, aby sme prekonali pozitivistickú obmedzenosť neprenikať do psychológie človeka, lebo obraz človeka je práve v centre umeleckého diela (Klátik). V západnej literárnej vede objavuje sa snaha o izoláciu literatúry od filozofie a v dejinách staršej literatúry o nivelizáciu pokrokových čít (Mišianik).

Z referátov a diskusie na tomto seminári vyplynulo, že sa v literárnej vede musíme usilovať o hlbšie a všestrannejšie ovládanie marxistickej metódy, získať väčšiu filozofickú crudíciu, historicky pristupovať k problematike nemarxistických smerov, sústavnejšie rozpracúvať otázky súvisiace s teóriou literatúry a literárnej kritiky. Pozitivismus u nás — kde prevládalo teologické myslenie — svojím empirizmom znamenal určitý prínos, no oproti marxizmu pôsobil a pôsobí obmedzujúco a reakčne.

Pretože jeho ideové tendencie sú nám škodlivé, sme povinní proti nim bojovať s marxistickou dôkladnosťou. Treba dodať, že na seminári chýbala účasť filozofického pracovníka, odborníka pre objasnenie otázok týkajúcich sa filozofickej podstaty pozitivismu a novopozitivismu.

V budúcnosti sa pri filozoficko-metodologických seminároch bude musieť sústreďenejšie využívať pomoc konzultačného pracoviska Filozofického ústavu, nielen pokiaľ ide o prípravu referátu, ale aj o účasť na diskusiách o podobnej problematike.

Jozef Velký